

SPIS TREŚCI

TOM I. Droga do apostazji (1483-1530)

Rozdział I. Przebieg studiów i pierwsze lata w klasztorze

Rozdział II. Zapowiedź zmian

Rozdział III. Punkt startowy

Rozdział IV. „Jestem ze szkoły Ockhama”

Rozdział V. Rafy fałszywej mistyki

Rozdział VI. Przemiana z 1515 w świetle komentarza do Listu do Rzymian

Rozdział VII. Pewne osobliwości odnośnie zewnętrznych okoliczności
i życia wewnętrznego Lutra w czasie kryzysu

Rozdział VIII. Komentarz do Listu do Galatów. Pierwsze dysputy i sukcesy

Rozdział IX. Tezy o odpuście z 1517 i ich następstwa

Rozdział X. Postępy Lutra w nowym nauczaniu

Rozdział XI. Początek wielkiej apostazji

Rozdział XII. Ekskomunika i banicja. Chrzest duchowy w Wartburgu

Rozdział XIII. Powstanie kościołów reformowanych

Rozdział XIV. Od wojny chłopskiej do sejmu w Augsburgu (1525-1530)

TOM II. Szczyt życia

Rozdział XV. Organizacja i pozycja publiczna nowego kościoła

Rozdział XVI. Boża misja i jej oznaki

Rozdział XVII. Spojrzenie na moralność reformatora

Rozdział XVIII. Luter i Melanchton

Rozdział XIX. Relacje Lutra z Zwinglim, Karlstadtem, Bugenhagenem i innymi

Rozdział XX. Próby zjednoczenia w świetle planowanego soboru

Rozdział XXI. Księżęce małżeństwa

Rozdział XXII. Luter i kłamstwo

Rozdział XXIII. Nowe spory z Erazmem (1534, 1536) i księciem Jerzym (zm. 1539)

Rozdział XXIV. Stan moralny towarzyszący reformacji. Księżęcy opiekunowie

Rozdział XXV. Bliższy krąg współpracowników i rodzina. Pozytywne cechy Lutra

Rozdział XXVI. Sposób walki Lutra obrazem jego duszy

Rozdział XXVII. Głosy z obozu obrońców Kościoła

Rozdział XXVIII. Nowe dogmaty w świetle historii i psychologii

TOM III. Koniec drogi. Spojrzenie wstecz 12

Rozdział XXIX. Skutki etyczne nowego nauczania 13

1. Uwagi wstępne. Nowe podstawy moralności 13

Trudności związane ze stanowiskiem Lutra; nędza ludzkiego rozumu, moc diabła, etc. Jak rozpacz może służyć pobudzeniu pokory.

2. Dwa bieguny: prawo i ewangelia 16

Jego zasługi w ich rozróżnieniu; co rozumiał przez „ewangelię”; pogarda dla „prawa”; prawo jako zwykła szubienica.

3. Spotkanie z antynomizmem Agricoli 21

Związek doktryny Agricoli z doktryną Lutra. Pierwsze kroki Lutra przeciwko Agricoli; dysputy; traktat *Przeciwko antynomianom*; działanie na dworze; koniec Agricoli; reakcja ruchu antynomian na Lutra.

4. Pewność zbawienia i jej relacja do moralności 29

Psychologia koncepcji pewności Lutra jako przyczyna i cel prawdziwej moralności. Ostatnie kazania Lutra w Eisleben; znaczące pominięcia w tych kazaniach o moralności; wahanie się między Starym a Nowym Testamentem.

5. Pomniejszenie prawdziwego chrześcijaństwa 43

Wiara, uwielbienie i dziękczynienie są naszymi jedynymi obowiązkami względem Boga. „Wszystkie uczynki poza wiarą muszą być dokonywane ze względu na naszych bliźnich”. „Nie ma dobrych uczynków oprócz tych, których Bóg nakazał”. Dobre uczynki dokonane bez wiary są grzechami. Unieważnienie porządku nadprzyrodzonego i pomniejszenie naturalnego. *Księga zgody* o ograniczeniu wolnej woli. Chrześcijaństwo wewnętrzne. Odejdźcie od Kościoła i świata, religii i moralności. Brak zobowiązań i sankcji.

6. Rola odgrywana przez sumienie i osobowość. Wojna Lutra z Kasperem Schwenckfeldem 60

O sumieniu i jego ćwiczeniu; jak go uspokoić. Pomoc sumienia w chwili krytycznej. Sumienie w aktualnych kwestiach religijnych. Schwenckfeld.

7. Samodoskonalenie i reforma Kościoła 73

Czy Luter ustanowił szkołę pobożnego życia chrześcijańskiego? Teolog luterński o braku jakiegokolwiek nauczania o wyzwoleniu ze świata. Środki samonaprawy i ich strona odwrotna. Reformowanie siebie i nienawiść wrogów. Przewodnik po zjawisku nienawiści Lutra. Przyjemniejsze cechy i epizody: sprawa Kohlhasa w historii i legendzie. Reforma Kościoła a etyka Lutra; praca *Przeciwko nowemu bożkowi i dawnemu diabłu*. Reformacja w księstwie Saksonii. Cele reformacji i wydarzenia z tego okresu.

8. Kościół oddzielony prawdziwie wierzących 108

Wcześniejsze teorie Lutra na ten temat; Schwenckfeld; postępowanie w Leisnig; kościół powszechny wsparty przez państwo; nieskuteczna próba stworzenia kościoła niezależnego w Hesji.

9. Kult publiczny. Kwestia rytuału 116

Deutsche Messe; liturgia nie ma znaczenia dla „prawdziwie wierzących”; miejsce kazania.

10. Schwenckfeld jako krytyk skutków etycznych dzieła życiowego Lutra	123
Schwenckfeld rozczarowany nadzieją urzeczywistnienia moralnego odrodzenia; błędne nauczanie Lutra o prawie i ewangelii, predestynacji, wolności i samej wierze, wewnętrznym i zewnętrznym Słowie. Schwenckfeld o kościele powszechnym i nowej posłudze Bożej.	
Rozdział XXX. Luter w szczycie życia i sukcesu (od 1540). Obawy i środki zaradcze .	131
1. Wielkie zwycięstwa w latach 1540-1544	131
Sukces spotkania w Halle i Naumburgu; wysiłki czynione w Kolonii, Münster, Osnabrück, Brunszwiku i Merseburgu. Postęp za granicą; niebezpieczeństwo tureckie; sobór.	
2. Smutne przewidywania	133
Fałszywi bracia; nowe sekty; ponure perspektywy na przyszłość.	
3. Środki zaradcze na przyszłość	138
Sobór protestancki sugerowany przez Bucera i Melanchtona. Stosunek Lutra do konsystorzów. Problem wprowadzenia mniejszej ekskomuniki. Konsekwencje braku hierarchii.	
4. Konsekracja Mikołaja Amsdorfa jako „biskupa ewangelickiego” w Naumburgu (1542)	151
Ceremonia. Broszura Lutra o konsekracji biskupów. Wyjątki z jego korespondencji z nowym „biskupem”.	
5. Dalsze akty przemocy. Los dzieł sztuki kościelnej	157
Koniec biskupstwa Miśni. Zniszczenie własności kościelnej. Stosunek Lutra do obrazów i wizerunków. Los dzieł sztuki w Prusach, Brunszwiku, Gdańsku, Hildesheim, Merseburgu, etc. Protest artystów norymberskich.	
Rozdział XXXI. Luter i jego ponury nastrój, przesady i iluzje	175
1. Stan depresji w ostatnich latach. Mania prześladowcza i chorobliwa wyobraźnia	175
Zmęczenie i pesymizm. Powody niskiego ducha; podejrzewanie papistów i swoich przyjaciół. Samotna walka z siłami zła.	
2. Fanatyczne oczekiwanie końca świata. Rozpaczliwy pesymizm Lutra	187
Dlaczego był przekonany, że koniec był bliski. Aluzje do końca świata w <i>Rozmowach przy stole</i> .	
3. Podwójne brzemie Melanchtona: osobowość Lutra i własne dzieło życia	196
Niektóre wyznania Melanchtona. Stan poddaństwa. Ostatnie lata. Prawdziwy charakter. Nieuzasadnione opowieści o nim.	
4. Demonologia i demonomania	213
Tradycja diabelska u Lutra. Całe zło na świecie jest dziełem diabła. Miejsce zamieszkania diabła, jego kształty i rodzaje. Czary. Związek prześladowania Lutra przez diabła z jego charakterem i doktryną. Najlepsza broń przeciwko diabłu.	

5. Psychologia żartów i satyry Lutra	236
Jego humor w domu i w pismach. Ulgę w kłopotach. Niektóre przykłady żartów.	
Rozdział XXXII. Życie wypełnione walką z sumieniem	247
1. Ogólnie o „pokusach” Lutra	247
Niektóre charakterystyczne wypowiedzi o „walce i pokusach”.	
2. Tematy „pokus”	249
„Prawdopodobnie musiałbyś odpowiedzieć za wszystkie dusze, które upadły!”. „Czy jeżeli nie będziesz pokutował, to nie upadniesz?”. „Zobacz, ile zła powstaje z twojej doktryny!”.	
3. Wyrzuty sumienia stają się pokusami diabła	253
Schlaginhaufen zemdlął w domu Lutra. Luter przekonuje siebie, że wyrzuty sumienia pochodzą od diabła.	
4. Postęp cierpień duchowych do lat 1527-1528	255
„Ile trudu mnie to kosztuje... aby potępić papieża jako Antychrysta”. Szczyt burzy; „miotanie się między śmiercią a piekłem”; „Szukam tylko łaskawego Boga”. Luter pisze swój słynny hymn <i>Warownym grodem jest nasz Bóg</i> ; hymn ukazuje jego walkę.	
5. Lata 1528-1538. Jak odzyskać pokój sumienia	266
W Coburgu. „Umarłbym bez walki”. Słabnące „walki w dzień i w nocy”; myśli o samobójstwie; jak osiągnąć pokój.	
6. Luter o swojej wierze, doktrynie i wątpliwościach, szczególnie w późniejszych latach	274
Jego pojęcie wiary: uznanie ufnej wiary za prawdziwą. Obraz samego siebie i swoich trudności w późniejszych latach; porównuje swoją sprawę ze sprawą św. Pawła i Chrystusa w Ogrodzie Oliwnym. Pewne błędne rozumienia i fałszywe relacje o potępieniu przez Lutra własnego dzieła życiowego.	
Rozdział XXXIII. Zwołanie Soboru Trydenckiego (1542). Polemiki Lutra	289
1. Powzięte kroki i opublikowane traktaty przeciwko soborowi (po 1537)	289
Spotkanie w Schmalkalden w 1537. Luter najpierw ubiegał się o sobór, a potem mu się sprzeciwiał. <i>Von den Conciliis</i> . Porozumienie w Ratyzbonie. Zwołanie soboru.	
2. <i>Wider das Bapstum zu Rom vom Teuffel Gestiftt</i> . Wzmocnienie papieństwa	292
Luter został przekonany przez wpływowych przyjaciół do udaremnienia planów papieża Pawła III. Wściekłość nowej książki. Jak zajmował się papieżem i kardynałami. Gwałtowny sprzeciw „reformacji wittenberskiej” wobec Soboru Trydenckiego.	
3. Niektóre powiedzenia Lutra o soborze i jego własnym autorytecie	297
„Jeżeli poddamy się temu soborowi, to jakbyśmy poddali się także dwadzieścia pięć lat wcześniej panom soboru”. Jak Luter mówił o ojcach soboru.	

4. Znaki czasów towarzyszące „wymyślaniu i uporowi do samego grobu” Lutra. Karykatury 302

Atak na Brunzwik i stosunek Lutra do księcia Henryka. Gniew przeciwko zwinglianom: „Unikaj człowieka, który jest heretykiem”. Wyjątkowa przychylność Lutra wobec Kalwina, przyjacielskie stosunki między nimi, ich podobieństwa i różnice. Luter daje upust gniewowi wobec Żydów w *Von dem Jüden i Vom Schem Hamphoras* (1543); wyjątkowa głupota jego języka w tych dwóch elaboratach. Wcześniejsza praca o Żydach; przyczyna, dla której występuje ostrzej wobec Żydów w późniejszych pismach; *De ultimis verbis Davidis*. Krucjata przeciwko Turkom; tłumaczenie pracy Richardusa przeciwko Koranowi. Ostatnie wysiłki przeciwko papieżowi: „papieżstwo odmalowane”; opisy niektórych obrzydliwych drzeworytów; stan duszy, który odzwierciedlają. Pirkheimer o „bezczelności niepokornionego języka” Lutra.

Rozdział XXXIV. Zakończenie działalności literackiej i jej ogólny obraz 329

1. W kierunku chrześcijaństwa bez dogmatu. Opinie protestanckie 329

Harnack, etc. o porzuceniu przez Lutra poszczególnych punktów doktryny i zniszczeniu dawnego poglądu na wiarę; kanon i prawdziwa interpretacja Pisma Świętego; teologia spekulatywna. Przyznanie Lutra, że doktryna chrześcijańska jest łańcuchem, w którym pęknięcie jednego ogniwa powoduje pęknięcie całości. Niekonsekwencje Lutra w sprawie doktryny podane przez teologów protestanckich; grzech pierworodny i niewola; prawo i ewangelia; czyścić; usprawiedliwienie i dobre uczynki; nauczanie o łasce, sakramentach i Wierzytce; o kościele i kulcie Bożym.

2. Luter jako popularny pisarz religijny. Katechizm 358

Prace zbiorcze: wstęp Lutra do zbioru łacińskiego i niemieckiego. Postylle kościelne i domowe; zalety i wady jego pism popularnych; milczenie o samowyrzeczeniu. Pochodzenie i charakter *Dużego i Małego katechizmu*. Katechizmy porównane z innymi pracami katechetycznymi.

3. Biblia niemiecka 375

Tłumaczenie ukończone w 1534; jak zostało wydane i jaki osiągnęło sukces. Różne korekty tej pracy i notatki ze spotkań pod przewodnictwem Lutra. Pragnienie użycia najlepszego języka niemieckiego; „język niemiecki kancelaryjny”; niedokończoności; „Sendbrief” Lutra w obronie dodanego słowa „tylko” w Rz 3,28. Poprawki Emsera, „pismaka” dreźnieńskiego. Jak Luter pomniejszył pewne księgi Pisma Świętego. Spojrzenie na psychologię tłumaczenia Lutra. Biblia we wcześniejszych wiekach; „Biblia pod ławką”. Zadłużenie Lutra wobec wcześniejszych tłumaczy niemieckich.

4. Hymny Lutra 414

Próby zainteresowania przyjaciół układaniem hymnów. Jego najbardziej znany hymn *Warownym grodem jest nasz Bóg*. Inne hymny; ich charakter i muzyka. Fałszywie przypisywany Lutrowi hymn *Wypędzenie Antychrysta*.

Rozdział XXXV. Stosunek Lutra do społeczeństwa i edukacji 420

1. Zarys historyczny oceny pracy społecznej Lutra..... 420

„Znaczący wkład” Lutra w oczach współczesnych protestantów. Ponure skutki dwóch zasad: 1. Kościół jest obcy dla świata; 2. Kościół nie ma władzy tworzenia praw.

2. Państwo i kościół państwowy	427
Dechrystianizacja państwa; kościół jako zwykła jedność dusz. Luter jako „założyciel nowoczesnego państwa”. Król Dawid wzorem dla władcy świeckiego. Nowa teokracja. Kościół ustanowiony. Znaczenie wizytacji wprowadzonej w elektoracie Saksonii. <i>Instrukcja dla wizytatorów</i> . Luter do końca przejawiał różne tendencje.	
3. Szkoły elementarne i nauczanie wyższe	455
Apela Lutra w sprawie szkół; charakter polemiczny apeli; idealne nauczanie elementarne; studia biblijne i klasyczne. Upadek nauczania po wprowadzeniu innowacji; nauczanie wyższe przed Lutrem; wyniki osiągnięte przez Lutra.	
4. Dobroczynność i wsparcie biednych	481
Organizacja dobroczynności w późnym średniowieczu. Próby Lutra zorganizowania wsparcia biednych; „skrzynie dla biednych”; praca Bugenhagena; smutne efekty konfiskaty dóbr kościelnych; doktryna, że dobre uczynki są bezwartościowe.	
5. Stosunek Lutra do powołania świeckiego	498
Czy roszczenia Lutra są uzasadnione, że był pierwszym, który głosił godność powołania świeckiego? Pesymizm i zrażenie się Lutra do kilku warstw narodu. Stosunek wobec kupców. Ideały Starego Testamentu wpływają na teorię o lichwie i procentach; poglądy o prawomocności ciągłego inwestowania, etc.	
Rozdział XXXVI. Ciemna strona życia wewnętrznego Lutra. Choroby	523
1. Wczesne dolegliwości cielesne i duchowe	523
Ataki strachu, palpacje, omdlenia, nerwowość; pokusy a nie zwykłe zjawiska chorobowe.	
2. Psychiczne problemy rozwoju religijnego Lutra	532
Pokusy rozpacz. Cięż pseudomistycyzmu. Pokusy cielesne.	
3. Zjawy, złudzenia, pojawienia się diabła	538
Wypowiedzi Lutra na ten temat i jego wizje diabła. Źle zrozumiane odwołanie do jego dysput z diabłem o Mszy. Wiara w opętanie i egzorcyzmy.	
4. Objawienie i iluzja. Chorobliwy sposób myślenia	552
Przekonanie, że był odbiorcą specjalnego objawienia; pozorne wycofanie się z tego poglądu. Tak zwane „pokusy” uważane za potwierdzenie misji; przekonanie, że papież jest Antychrystem, że przeciwnicy mają diabelską naturę i że żaden człowiek na ziemi nie może się z nim równać. Tendencja do przeczenia samemu sobie; zmienność i rozgorączkowanie polemikami.	
5. Psychologia Lutra według lekarzy i historyków	573
Czy umysł Lutra był nienormalny, czy wszystkie jego symptomy zostały wytłumaczone przez kwas moczowy lub przez degenerację.	

Rozdział XXXVII. Upiększanie przez Lutra wczesnego życia	584
1. Późniejszy obraz klasztoru i apostazji Lutra	584
Legenda o pierwszym pojawieniu się na kartach historii. Jego domniemana przesadna świętość–przez–uczynki w klasztorze.	
2. Rzeczywistość. Fałszowanie historii przez Lutra	597
Pokój i szczęście wewnętrzne w klasztorze; śluby i ich naruszenie; niektóre osobliwości jego pokory; gorączkowe zamiłowanie do pracy; fakty sprzyjające jego legendzie.	
3. Ukończenie i wykorzystanie legendy	615
Fałszowanie wydarzeń w samotności Coburga. Charakterystyczne przejście od „ja” do „my”. Pożyteczne „doświadczenia” mnisz.	
Rozdział XXXVIII. Koniec wolności religijnej. Kościół niewidoczny i widoczny przymus kościelny	621
1. Od samowoli religijnej do przymusu religijnego	621
Wolność jako wczesne hasło Lutra. Nietolerancja wobec katolików w teorii i praktyce. Krwiożercze groźby wobec wszystkich papistów; kara śmierci dla „sekcjarzy”; jego usprawiedliwienie: bluźnierstwo musi być stłumione. Ludzie kierowani do nowego nauczania; brak wolności sumienia; nietolerancja Lutra naśladowana przez jego przyjaciół.	
2. Luter jako sędzia	651
Ośli upór i arogancja wszystkich „sekcjarzy”. Żaden z nich nie jest pewny swojej sprawy; żaden z nich nie potrafił dokonać cudu.	
3. Kościół niewidoczny. Jego pochodzenie i wczesna historia	660
Kościół niewidoczny Lutra; jego cechy; jego członkami są tylko wybrani; zmieniająca się teoria.	
4. Kościół staje się widzialny. Jego organizacja	674
Kościół materializuje się w artykułach i ministerstwie ustanowionym przez wittenberczyków z władcą jako „biskupem zastępczym”. Wynik interwencji państwa.	
5. Taktyka Lutra w sprawie Kościoła	686
Kaznodzieje erfurccy sprzecząją się z radą miasta. Luter zmienia swoje stanowisko wobec sporu z katolikami. Jak pomimo obietnic Chrystusa Kościół mógł błędzić przez ponad tysiąc lat. Interpretacja słów Chrystusa „na tej skale”.	
Rozdział XXXIX. Koniec życia Lutra	699
1. Ucieczka z Wittenbergi	699
Jego depresja pogłębia się i opuszcza miasto „na zawsze”. Zmiana otoczenia łagodzi jego usposobienie i powraca, wznawiając pracę z nowym zapałem.	

2. Ostatnie niepokoje i troski	706
Kłótnie ze Szwajcarami i nowymi wyznawcami; kłótnie z prawnikami odnośnie potajemnych małżeństw; państwo miesza się w sprawy dotyczące kaznodziejów; lęki Lutra przed przyszłością; zarzuty wobec ludzkiego rozumu; nadchodzący upadek moralności.	
3. Śmierć Lutra w Eisleben (1546)	720
Myśli o śmierci. Ostatnia wizyta w Mansfeld, aby rozstrzygnąć spór między grafami. Różne wersje jego ostatnich chwil.	
4. Legendy o śmierci Lutra	728
Opowieści o samobójstwie Lutra, o zniknięciu jego ciała, etc. Kto był odpowiedzialny za wymyślanie takich opowiadań.	
Rozdział XL. W grobie	732
1. Sława Lutra wśród przyjaciół	732
Fragmenty panegiryków i wczesne biografie; medale wybite ku jego czci; epitafia.	
2. Pamięć o Lutrze wśród katolików. Problem jego wielkości	737
Walka Lutra z całym światem wywołuje zdziwienie u katolików i uniemożliwia im uznanie jego wielkości. Czy niewątpliwie jego silna wola uczyniła z niego „wielkiego człowieka”? Inne istotne czynniki w zapoczątkowanym przez niego ruchu.	
3. Los Lutra w pierwszych walkach o jego duchowe dziedzictwo	746
Kłeska ligi szmalkaldzkiej. Spory osiandrytów, majorytów, adiaforytów, synergistów i kryptokalwinów.	
4. Wzajemne wpływy obu obozów. Rosnąca siła Kościoła katolickiego	757
Luteranie zostali nakłonieni do przyjęcia <i>Formuły zgody</i> w ramach sprzeciwu wobec Soboru Trydenckiego. Korzyści teologii katolickiej z nowych sporów: pogłębione życie religijne Kościoła; postępy w katechizacji, nauczaniu, studiach biblijnych i historii Kościoła.	
5. Luter opisany przez dawnych „ortodoksyjnych” luteran	768
Podejście „średniowieczne”. Luter jako „prorok Niemców”, nowy Eliaz i Jan Chrzciciel.	
6. Luter widziany przez pietystów i racjonalistów	771
Każdy z tych nurtów widział w Lutrze swojego prekursora, wyznającego ich ideały.	
7. Nowoczesny obraz Lutra	774
Romantycy; teolodzy liberalni; niezależni historycy; Luter jako Janus z jedną twarzą patrzącą wstecz na średniowiecze, a z drugą na nadchodzący świat. Ritschl, E.M. Arndt. Luter jako bohater kultury. Obraz Lutra jako polityka u Houstona S. Chamberlaina. Wnioski.	